

Е. Н. КУПРЕЯНОВА

БЕЛЕЖКИ

Превод от руски: Людмил Стоянов, 1956

chitanka.info

БЕЛЕЖКИ^[0]

Написан през годините на правителствената реакция и бурното развитие на революционните настроения сред широките народни маси, романът „Възкресение“ е представлявал обвинителен акт с изключителна художествена убедителност и сила срещу държавния и обществения ред в стара Русия.

Дълго преди революцията Толстой е виждал нарастването на недоволството и стихийния протест сред масите. За него това е бил един от симптомите на пробуждане на „истинското“, „религиозното“ миросязърдание, начало на онази „революция на съзнанието“, която ще доведе до унищожаване на социалните бедствия и неправди. Именно художествен резултат от размислите на писателя върху състоянието на съвременното общество и дълбоките процеси, извършващи се в съзнанието на широките слоеве на населението в преддверието на революцията от 1905 година, е романът „Възкресение“.

В образите на централните герои на романа княз Дмитрий Иванович Нехлюдов и каторжничката Екатерина Маслова са представени полярните социални сили в предреволюционна Русия: нейните привилегировани „върхове“ и подтисканите, безправни „низини“. Конфликтът между Нехлюдов и Маслова носи ясно изразен социален характер... Драмата на Катерина Маслова е всъщност ярка социална драма, частна, индивидуална проява на безчовечните условия на съществуване на народните маси. По същия начин и постъпката на Нехлюдов, която погубва Катюша, е резултат на безчовечния морал на нормите на поведение на господстващите класи. И самата не съвсем обикновена композиция на романа, нарушаяща временната последователност в действието на романа, отразява стремежа на автора да покаже съвсем конкретно социалното неравенство, отразено

в жизнените съдби на главните герои. Начало на действието, неговата истинска завръзка е именно срещата на Нехлюдов и Маслова при гледане на процеса в съда и произнасяне на несправедливата присъда срещу Маслова. Оттук водят началото си всички главни теми и сюжетни линии в романа.

Разказът за миналото на Нехлюдов и Маслова, оставайки извън рамките на главното действие, е само необходимо пояснение към него и затова се дава едва след започването му...

Разказът за миналото на Нехлюдов и Маслова обхваща два периода от техния живот — времето на юношеска чистота и времето на последвалото нравствено падение. В социалната среда, в различните условия на съществование на богатия и празен човек, от една страна, и бедното селско момиче — полуприслужница-полувъзпитаница, от друга, Толстой търси обяснението за драмата на техния живот...

Духовното пробуждане на Нехлюдов започва от първите страници на романа, и то съвсем неочеквано за самия герой — под влияние на случайната среща с Маслова при съдебния процес. Всъщност може би и с това завършва психологическото развитие в образа на Нехлюдов. По-нататъшната му съдба, по-нататъшните отношения с любимата някоога и погубена от него жена не внасят вече нищо съществено ново в психологическия портрет на разказалия се, осъзнал своята вина човек, изживял огромно нравствено сътресение и по този начин разbral и преценил своя живот. Затова духовното възкресение на Нехлюдов не е сюжетен център на повествованието, а само негова психологическа предпоставка, мотивировка.

Новият и обогатен поглед на Нехлюдов върху живота оголва пред него и читателя истинската, ужасна същност на узаконения ред и нравствени норми на обществото, в което живее... Нравственото просветление на Нехлюдов носи главно негативен характер и това го различава съществено от нравственото възкресяване на всички предишни герои на Толстой. Отначало Нехлюдов осъзнава противоестествеността на собственото си съществование, а след това и страшното зло на държавните норми, на социалните отношения на цялото съвременно устройство на живот...

В друг план е развит образът на Катерина Маслова. В началото на романа тя се явява пред читателя като човек морално мъртъв,

загубил себе си и дълбоко нещастен, преминал през верига от страдания и унижения.

Ако цялата вътрешна история на нравственото пробуждане на Нехлюдов остава извън рамките на развитие на главното действие, нравственото възкресяване на Маслова е обрисувано като сложен и дълъг психологически процес, органически включен в действието и представляващ негов вътрешен сюжет. И това не е случайно. То показва, че на мястото на традиционния герой на социално-психологическия роман — колебаещия се, търсещ или протестиращ интелигент, животът издига новия герой от самите народни маси. Такъв герой, даден в едър план, в сложно психологическо развитие, е Катерина Маслова...

Рисувайки Маслова като човек духовно отровен, писателят подчертава разврещаващото влияние на „господарския живот“ върху нея. В този смисъл жертва на този живот се оказва не само Нехлюдов, но до известна степен и Маслова. С аморалност, несправедливост на цялото „жизнеустройство“ се отличава и цялата „съвсем обикновена история“ на падението на Катюша Маслова, страшна именно поради своята „обикновеност“. Взета в помешническия дом и израснала в него като полугорнична-полухраненица, Катюша още от детските години бива „разглезена от лекотата на господарския живот“ и това повлиява отрицателно върху съдбата ѝ, като създава у нея отвращение към тежкия труд и страх от живот с лишения...

Съдбата на Маслова по същия начин, както и съдбата на осъденото след нея селско момче-крадец, развратено от града, разголват виновността на обществото пред осъдените „престъпници“. Обществото разврещава бедняците, довежда и до тъпота от „пиянство и разврат“, а след това съди тези нещастници като опасни престъпници — такъв е изводът на Нехлюдов от всичко. По-нататък тази мисъл се развива в картините на страшните нрави на „озверяването“ на угловните затворници, които се хвалят със своите престъпления, разврат, жестокост и не знаят друг закон на живота, освен правото на силния, защото самите те са жертви и продукт на „узаконеното насилие“... Основното в тези картини е изобразяване драмата на хората от народа, станали жертва на жестокото и безнравствено обществено устройство.

Въпреки дълбокото си нравствено падение Маслова остава душевно чиста личност. До известна степен такъв остава и Нехлюдов въпреки развратеността на собствения и обкръжаващия го живот. В процеса на своята еволюция Нехлюдов остава душевно същият, какъвто излиза от съда, където среща Катюша, но се променя изцяло неговото отношение към обществения живот, държавното и социалното устройство. А „възкресението“ на Катюша има главно психологически характер, променя се целият ѝ вътрешен свят, отношението ѝ към хората, към себе си, към Нехлюдов. В Сибир тя се отказва от жертвата на Нехлюдов вече от съображения много по-високи нравствено от онези, които движат неговото желание да ѝ служи. Никога непрестанала дълбоко в душата си да обича Нехлюдов, Маслова отхвърля жертвата му в името на неговата полза вместо на своята собствена... В образа на „възкръсналата“ Катюша, освободена от своята унизеност, от робското служене на господарските капризи, Толстой като че ли набелязва онези психологически колизии, чрез които народът ще тръгне по пътя на своето „възкресение“...

Правдата на самия живот се изразява непосредствено във „Възкресение“ от авторовия глас. Той постоянно прехвърля разказа от художествен в публицистичен план, разкрива идеиния и социален смисъл на един или друг епизод или сцена и тяхната връзка с общата идея на произведението. Изключително важно значение в този смисъл има авторовият коментар и описание на „християнското богослужение“ в черквата на затвора „За утешение и назидание на заблудените братя“. Защо Толстой в такава обобщена форма говори за това именно тук? Защото показването, разобличаването на черковната лъжа е един от главните идеини възли на романа, в който неговата обществена и нравствено-философска проблематика са слети в неразривно цяло.

Романът „Възкресение“ е публикуван за първи път в списание „Нива“, № 11—25, 27—29, 31—37, 49—50, 52, с илюстрации от Л. О. Пастернак. Текстът на романа е претърпял многобройни (над 500) цензорни изопачения.

Работата върху него продължава със значителни прекъсвания повече от десет години.

През юни 1887 год. известният съдебен и обществен деец А. Ф. Кони при гостуването си в Ясна Поляна разказва на Толстой един необикновен случай от своята служебна практика. Толстой съветва Кони да напише разказ върху този прекрасен сюжет. Кони се съгласява, но след като отлага дълго, след година отстъпва темата на Толстой.

Процесът на предварителното осмисляне на тази повест продължава доста дълго и едва в края на 1889 година творческата работа на Толстой върху романа се активизира.

От 21 февруари 1890 година работата над повестта прекъсва. Очевидно написаното не е задоволявало Толстой.

От декември 1890 до май 1891 година Толстой пише ново начало. Но сцената на съда тук е само скицирана. След това авторът оставя повестта настрани за цели пет години.

Първата завършена редакция Толстой осъществява след тези пет години с второто скициране на началото в периода от 25 май до 1 юли 1895 година. Тя съдържа само 7 глави. Маслова е обрисувана бегло. Нейният образ няма още самостоятелно значение и вниманието на автора е съсредоточено главно върху сложните душевни преживявания на Нехлюдов. В заключението кратко се съобщава за брака на Нехлюдов с Маслова, за нейното нравствено възраждане, за тяхното бягство в чужбина и съвместен живот в Лондон.

Изглежда, от ноември 1895 година Толстой започва да преработва написаното.

Прерастването на повестта в роман започва с третата редакция, написана от юли до август 1898 година. Главната разлика между нея и предишните е разширяването на обществения фон, задълбочаване на социалната интерпретация на сюжета главно върху материал от подробни описание на затворническия бит и нравите на каторжниците. За първи път се появява бегло очертан образът на заточения революционер. Той се оженва за Маслова и живее с нея в селището, където е въдворен на местожителство, отказал се от „политиката“ и работещ като земемер. Нехлюдов се връща в Москва и написва изложение „За необходимостта да се унищожи всякакво угловно преследване и да се замени с нравствено възпитание на масите“.

Художествената конкретизация на тази мисъл ляга в основата на четвъртата редакция, работата върху която трае от септември 1898 до началото на януари 1899 г. На 30 септември 1898 г. Толстой пише на П.

И. Бирюков: „... целият съм погълнат от преработката на «Възкресение». Не съм подозирал, че може да се каже в него толкова много за греха и безсмислието на съда, на наказанията“ (т.71, стр. 457). Произведенето добива рязко изобличителен характер. Засилват се социалните контрасти.

През ноември произведенето започва да се набира на коректури. Но увлечен от нови мисли и образи, Толстой моли на 17 ноември издателя на „Нива“ А. Ф. Маркс да отложи печатането на романа до месец март. „«Възкресение» се разширява — отбелязва писателят на 25 ноември в своя дневник. — Едва ли ще успея да го вместя в 100 глави“ (т. 53, стр. 214). Въпреки всичко това и четвъртата редакция не остава последна. При неколократното преглеждане на коректурите романът се подлага на толкова сериозна преработка, че се създават още две редакции — пета и шеста. На много от коректурите набраният текст почти, а на отделни места и напълно е зачеркнат и заменен с нов, нанасян в полето. А. Б. Голденвейзер, който е помагал на Толстой да нанася корекциите от едни шпалти на други, свидетелствува: „Който не е виждал тази невъобразима работа на Лев Николаевич, тези безбройни преработвания, изменения, добавления, понякога десетки пъти на един и същи епизод, не може да си състави и най-бледа представа за това“ (А. Б. Гольденвейзер, Вблизи Толстого, Гослитиздат, 1959, стр. 52). Въпреки това крайно строгата взискателност на писателя към себе си не бива удовлетворена докрай. След като е изпратил на 15 декември 1899 г. последните глави от романа на „Нива“, Толстой на 18 декември пише в дневника си: „Завърших «Възкресение». Не стана добре. Не е достатъчно оправено. Бърза работа. Но приключи вече с него и престана да ме интересува“ (т. 53, стр. 232).

Едновременно с публикуването на „Възкресение“ в „Нива“ по същите шпалти романът се набира в издателство „Свободное слово“ в Англия, където излиза през 1899 г. като отделно издание без всякакви цензурни осакатявания. Като отделна книга в Русия „Възкресение“ излиза едва през следващата година успоредно с две идентични по текст издания, печатани от А. Ф. Маркс и различаващи се от издадения в списанието текст по някои незначителни авторови поправки, едното от тях — с илюстрациите на Л. О. Пастернак, високо оценени от Толстой.

Едва ли може да се посочи художествено произведение, добило такова мълниеносно разпространение, и то в целия свят, като „Възкресение“. В периода 1899–1900 година излизат многобройни преводи на романа в Англия, Франция, Германия и други страни.

За огромното впечатление, което прави романът на руския читател, свидетелствува В. В. Стасов в писмо до Толстой от 14 юли 1898 г.: „Ах, какво изумително чудо е вашето «Възкресение». Та сега цяла Русия живее и се храни интелектуално с него...“ („Лев Толстой и В. В. Стасов. Переписка 1878–1906“, „Прибой“, Л., 1929, стр. 227).

Официалната критика обаче не желае да види в романа художествено произведение, характеризира го като „злобен“, „мефистофелски“, „субективен“, „социално-морален памфлет“, пълен с „лъжи и клевети“, „оскърбяващ човешките чувства“ (М. Москаль. „Възрождение или упадок?“, М., 1900 и др.).

(Печатат се със съкращения.)

Е. Н. Купреянова

[0] Печатат се със съкращения. (Бел. към хартиеното издание) Според библиографските източници, бележките на Е. Н. Купреянова са към том 13 от Л. Н. Толстой. Собрание сочинений в 20 томах. Том 13. Воскресение, Издательство: Художественная литература. Москва, 1964, <http://www.ozon.ru/context/detail/id/152489/> (Бел. zelenkroki) ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.